

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS GODA DOKTORS JĀNIS APALS

17. 09. 1930.–21. 02. 2011.

21. februārī, agrā rīta stundā, mūžībā aizgāja *Dr. hist.*, Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda doktors, Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieks, Spīdolas balvas laureāts, Valsts Kultūrkapitāla fonda mūža stipendiāts Jānis Apals. Tie ir tikai goda nosaukumi, dzīves laikā saņemtās atzinības par mūža veikumu. Būtiskākais ir tas, ka Latvijas arheoloģijas zinātne ir zaudējusi erudītu arheologu, labu senās celtniecības speciālistu Jāni Apalu. Viņa veikums neizdzēšami paliks Latvijas zinātnes vēsturē.

Jānis Apals piedzima 1930. gada 17. septembrī Rīgā. Bērniņa aizritēja Ezeres pagastā. Pirmo izglītību ieguva Ezeres pamatskolā. Turpināja izglītoties Liepājas pedagoģiskajā skolā. Viņa vēstures skolotājs bija pazīstamais arheologs Pēteris Stepiņš, kuru Jānis Apals uzskatīja par savu skolotāju arheoloģijā. 1951. gadā uzsāktās studijas LVU Vēstures un filoloģijas fakultātē Jānis Apals pabeidza 1956. gadā. 1955. gadā viņš sāka

strādāt par skolotāju Rīgas Celtniecības tehnikumā, kur nodibināja akvalangistu pulciņu un nodarbojās ar zemūdens sportu. Šīs divas aizraušanās — arheoloģija un zemūdens sports noteica visu Jāņa Apala turpmāko mūžu.

Kā labam zemūdens sportistam viņam radās doma pārbaudīt folklorā un periodikā esošās ziņas par ezeros nogrimušām pilīm, baznīcām u.c. Pirmais mēģinājums 1958. gadā Vestienas–Viesienas Kaķīšu ezerā bija neveiksmīgs. Taču 1959. gadā 7. augustā Praulienas Salu ezerā izdevās atrast ezermītnes paliekas. Pēc dažām dienām sekoja atklājumi Lisas un Ušuru ezeros. Bija pierādīta jaunas arheoloģisko pieminekļu kategorijas — klāstu ezermītnu pastāvēšana. Tās izpētei Jāni Apalu aicināja darbā Latvijas vēstures institūtā, kur tika pavadīti četrdesmit darba gadi. Pēdējie darba gadi Jānim Apalam aizritēja Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā. Ilggadēja darba rezultātā Latvijas ezeros tika apzinātas kopumā desmit klāstu mītnes. Tādējādi pirmoreiz Latvijā tika izveidota jauna arheoloģijas nozare — zemūdens arheoloģija, izstrādāta tās metodika, kas vispilnīgāk tika pielietota 1968. gada ezermītnes zemūdens pētījumos Lisas ezerā.

Jāņa Apala mūža darbs ir Āraišu ezera klāstu mītnes arheoloģiskā izpēte un rekonstrukcija. Poētiski tās sauc par ezerpilīm. Desmit izrakumu sezonu laikā izpētīja ap 70% Āraišu ezerpils kultūrslāņa, atklāja izcili saglabājušās koka celtnu un konstrukciju paliekas, ieguva unikālas senlietas — meža dravnieka dzeiņa sagataves, vērsa jīgu, saku kokus u.c. Ar to izpēti Jānis Apals nodarbojās līdz mūža galam. Līdz tam pilnīgākās celtniecības liecības bija iegūtas Kokneses

priekšpils izrakumos, bet tās bija no vēlāka laika posma un nedeva atbildi par ēku augšējās daļas konstruktīvo risinājumu. Āraišu ezermītnes kultūrlānī atrada ne tikai labi saglabājušās ēku apakšdaļu paliekas, bet arī lielāku daudzumu koka būvdetaļu no ēku augšējām daļām. Latvijas un kaimiņzemju etnogrāfiskā materiāla ilgu studiju rezultātā noskaidroja un praksē pārbaudīja celtniecības detaļu konstruktīvo nozīmi. Iegūtās zināšanas pārbaudīja 1981. gadā, rekonstruējot 9. gs. latgaļu dzīvojamo ēku. Celtniecības darbos izmantoja tā laika darbarīku replikas. Rekonstrukcija pierādīja arheoloģiskā un etnogrāfiskā materiāla interpretācijas pareizību. Te meklējami arī eksperimentālās arheoloģijas sākumi Latvijā. Pirmoreiz praksē pielietoja pēc arheoloģiskajiem materiāliem atšifrētu arhaisko jūgstūra konstrukciju, kas etnogrāfiskajā materiālā bija saglabājusies nepilnīgi. Kopā ar arhitektu Dzintaru Dribu sekoja Āraišu ezermītnes rekonstrukcijas projekta izstrāde un tā praktiskā realizēšana 20. gs. 90. gados, par pamatu ņemot sākotnējo 9. gs. apbūvi. Šā ilgstošā un sarežģītā darba gaitā Jānis Apals kļuva par vienu no autoritīvākajiem senās celtniecības speciālistiem Baltijā, kurš lieliski pārzināja arheoloģisko un etnogrāfisko materiālu. Tās nebija tikai grāmatu gudrības — Jānis Apals smēlās pieredzi sarunās ar vecajiem lauku amatniekiem, kuri mācēja izskaidrot daudzus knifus, daudzus sīkumus, ko nevarēja izlasīt nevienā grāmatā, bet varēja pārbaudīt un uzzināt praktiskajā darba pieredzē. Piemēram, Jānis Apals praksē pārliecinājās, ka jūgstūra kārti vajag likt apakšējā vainagā pāris centimetrus no klāsta, jo citādi tā neļaus celtni dabiski nosēsties. Tieši šo sīkumu zināšanu mums visvairāk pietrūks, jo daudzus no tiem zināja tikai Jānis Apals. Āraišos veiktajam ezermītnes rekonstruējumam ir liela zinātniskā ticamība — pētnieks strikti ievēroja izrakumos atklāto. Palikusi atmiņā pagājušās vasaras diskusija par viduslaikiem zem krāsns rekonstruējuma. Rekonstruētās krāsns celtnē tads tika kon-

statēts izrakumos, un Apals centās atrast risinājumu krāsns atveidošanai ar tādu baļķi. Konstruktīvi tas iespējams tikai tad, ja būtu bijusi neliela pakrāsne ar apaļkoku un mizu pārsegumu, uz kuras būtu kurtuve. Taču šāda konstrukcija 9. gadsimta krāsniņ Jānim Apalam šķita pārāk moderna. Šāda strikta patiesības ievērošana rekonstrukcijās bija viena no Jāņa Apala iezīmēm. Tas apliecina Āraišu ezermītnes rekonstruējuma augsto ticamības līmeni. Uzbūvēto krāsni kā vienu no meklējumu variantiem pagājušogad Āraišu svētkos simboliski aizkurināja pats Jānis Apals.

Milzīgu darbu Jānis Apals ieguldīja Āraišu arheoloģiskā muzejparka izveidē. Viņš ilgstoši pētīja apkārtnes arheoloģiskos pieminekļus — Drabešu Liepiņu kapulauku, Vaives Lazdiņu uzkalniņu, Āraišu mūra pili. Bez esošajiem pieminekļiem muzejparka ekspozīciju papildināja ar 1999.–2000. gadā rekonstruētām akmens laikmeta mītnēm, 2005. gadā — ar bronzas laikmeta mājokli. Teorētiskās atziņas, kas bija publicētas grāmatā “Senākie mājokļi Latvijā”, tika īstenotas praksē. Vadot muzejparka apsaimniekošanai izveidoto “Āraišu ezerpils fondu”, Jānis Apals iepazīna daudzus citus brīvdabas arheoloģiskos muzejus Eiropā, reizē popularizējot Latviju un Āraišus pasaulē. Viņš bija viens no Eiropas brīvdabas arheoloģisko muzeju apvienības (EXARC) dibinātājiem, arī Eiropas kultūras programmas projekta “Dzīvā arheoloģija” dalībniekiem.

Var daudz rakstīt par citiem Jāņa Apala veikumiem — par pieminekļu apzināšanu, arheoloģiskajiem izrakumiem, publikācijām, bet arheoloģijas vēsturē viņš paliks kā cilvēks, kas no ezeru dzīlēm ir izcēlis saulē ezermītnes un “ienesis” tās Eiropā. Mēs, Jāņa Apala kolēģi, Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, kura apsaimniekošanā pašlaik atrodas Jāņa Apala lolojums — Āraišu arheoloģiskais muzejparks, ceram arī turpmāk saglabāt Āraišu ezermītni — labāko pieminekli arheologam Jānim Apalam un viņa veikumam.

Jānis Ciglis